

DE NAJAARSEXCURSIE 1981 NAAR EEFDE

door Jo Bekker en Ad Bouman

Inleiding

De deelnemers vonden op 4,5, en 6 september een goed onderkomen in Huize het Speijk. Er was een modern conferentiecentrum en een in het park aanwezig grasveld deed dienst als kampeerplaats. De directe omgeving was bijzonder fraai en leverde ook een leuke vondst op. Een grote plek *Conocephalum* werd door D. Vogelpoel gevonden op de bakstenen muur onder de spoorlijn in de duiker. Het weekend werd gekenmerkt door zonnig en warm weer. Een weertype dat voor de bryoloog zelf wel aangenaam is, maar als nadeel heeft dat de mossen erg verdroogd zijn en dat vooral de wat kleinere soorten gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Aan de excursie werd deelgenomen door M. van Baaren, H. Bakker, J. Barkman en zijn Poolse gaste A. Rusińska, J. Bekker, K. Boele, Fam. Bos, A. Bouman, H. Doring, P. en G. Hovekamp, A. van der Laan, M. Leten, G. Kets, H. Mosterdijk, A. van der Dool, D. Melman, A. J. Luitingh, H. van Melick, F. Muller, K. van Dort, Hr. en Mevr. Middelkoop, G. Rayemaekers, W. en C. Rubers, C. Ruinard, H. Runhaar, W. Vergouw en ega, D. Touw en zoon Ronald en D. Vogelpoel.

Het gebied

We hebben in twee heel verschillende gebieden gewerkt; in de uiterwaarden en in het Grote veld dat ligt op het gebied van de landgoederen Hackfort, en De Velhorst. Daarnaast zijn we op Hackfort nog op enkele kleine terreintjes buiten het Grote Veld geweest.

De uiterwaarden van de IJssel zijn wat hun bodem betreft heel jong. Duizend jaar geleden ontstond de Gelderse IJssel toen de Rijn bij Arnhem definitief doorbrak naar het oude IJsseldal, waar toen alleen

enkele beken liepen. Door het meanderen ontstonden stroomruggen evenwijdig aan de rivier. Door de overstromingen en de verschillen in bezinkingssnelheid van zand en klei, is er een grote verscheidenheid van gronden gekomen. De bodem is overwegend kalkrijk. De hoogste delen worden niet meer overstroomd zodat hier het kalkgehalte wat lager is geworden door uitspoeling. Wij zijn geweest in de waarden van Cortenoever ten zuiden van Zutphen. In deze waarden is intensieve landbouw en veeteelt, behalve in een klein gebied in de zuidelijke helft. Juist daar zijn wij niet geweest.

Het Grote Veld, tussen Lochem en Vorden, ligt hoger dan zijn omgeving. Het is een gebied met kalkarme dekzanden. Er zijn veel langgerekte heuvels met een hoogte van 10 - 20 m die ontstaan zijn na de laatste koude fase van de laatste ijstijd (Weichselien of Würmijstijd). Dat was dan na 16.000 v. Chr. Het ijs, uit dikke lagen sneeuw ontstaan, smolt en er ontstonden veel smeltwaterbeken. Door de inwerking van water en wind zijn de heuvels ontstaan. Ongeveer 11.000 v. Chr. kwamen de eerste mensen op de toendra's van Gelderland. Na 8300 v. Chr. werd het klimaat definitief zachter en raakte het land bebost. Na 5400 v. Chr. vinden we overal loofbossen. 1000 jaar later kwamen de eerste landbouwers in ons land en na 2000 v. Chr. wordt de erosie van de bodem op grote schaal merkbaar. Er werd toen veel gekapt en daarna beweid met schapen en geiten. De heiden ontstonden. In de Middeleeuwen werden de essen opgehoogd met heideplaggen en in de kale gebieden ontstonden podzolen. Vóór 1880 zal het Grote Veld helemaal heide geweest zijn met vennen en moerasjes in de lage gedeelten. Daarna is de bebossing met Groveden, Fijnspar, Lariks en Berk gekomen. De loofbossen op de kleiige bodems vlak rondom de kastelen Hackfort en De Velhorst zijn ouder. De laatste tientallen jaren is het Grote Veld veel droger geworden. Nu zijn alleen de laagste delen (Kienveen en Klein Starink) nog enigszins vochtig.

De excursies

de excursies op 5 september

Onder leiding van B.Wijlens en F.Muller werd een bezoek gebracht aan het landgoed Hackfort. Ons eerste doel was een opgaand populierenbos met een ondergroei van Els. Heel gewone soorten als *Brachythecium rutabulum*, *Leptodictyum riparium* en *Atrichum undulatum* konden al snel worden genoteerd, maar na verloop van tijd werd wel duidelijk dat het, op het vinden van *Eurhynchium speciosum* na, bij deze gewone soorten zou blijven. Besloten werd dan ook om een verderop gelegen stuk eikenbos te bekijken. De soortenrijkdom bleek hier echter ook niet veel groter te zijn. De leukste vondsten waren nog *Orthodicranum montanum* en *Polytrichum longisetum* in een tractorspoor. Een langs een weiland gelegen pad dat naar een drooggevallen vijver leidde bracht enig enthousiasme te weeg door het vinden van *Anisothecium vaginale* en *A.varium*, terwijl H.Runhaar in een begroeiing met *Juncus bufonius* en *Gnaphalium uliginosum* *Trichodon cylindricus* vond. Bij de vijver aangekomen bleek het op de bodem gelegen dode hout begroeid te zijn met *Amblystegium serpens* en *Leptodictyum riparium*, dat rijk van kapsels was voorzien. Het dichte populieren elzenbos dat de vijver omringde gaf ons soorten te zien als *Plagiothecium curvifolium* en *P.denticulatum* en na enig zoeken ook *Brachythecium velutinum*. Alvoorens de muren en de watermolen bij kasteel Hackfort te inspecteren werd in een naburig café de inwendige mens versterkt. Bij de watermolen aangekomen bleek deze bijzonder rijk aan soorten te zijn. *Barbula sinuosa*, *Didymodon rigidulus*, *Zygodon viridissimus*, *Homalothecium sericeum*, *Hygroamblystegium tenax* zijn slechts enkele van de leuke vondsten die we hier deden. Een greppel in het omringende bos gaf een begroeiing te zien met o.a. *Mnium stellare*, *Rhizomnium punctatum*, *Conocephalum conicum* en *Fissidens bryoides*.

Niet te ver hier vandaan liggen de beekdalbossen van de Vordense beek. Hier werd een zandige dijk onderzocht die door een begroeiing met braam en brandnetel nauwelijks enige mosgroei toeliet. H. Mos-terdijk, die onder langs de beek was gaan lopen, vond *Conocephalum conicum* op de steile beekwand. De rest van de groep ging daar toen ook zoeken en vond nóg een kleine plek. Henk waren we ineens kwijt. Nadien hoorden we dat hij de groep uit Cortenoever was tegengekomen, die hier eveneens een stukje aan het bekijken was. Gezien het tijdstip zijn we toen doorgegaan naar Klein Starink waar inmiddels ook de groep uit Cortenoever was gearriveerd. Gezamenlijk werd een vochtig stuk bos met diepe rabatsloten bekeken. Op de steile wanden vonden we *Pellia epiphylla*, *Calypogeia muelleriana*, *Dicranella heteromalla* en andere algemene soorten. Op een Eik groeide een flinke pluk *Orthodicranum montanum* en een dode Els was begroeid met *Isopterygium seligeri*.

Onder leiding van A. Luitingh bereikten we het hart van Cortenoever, gelegen in een grote bocht van de IJssel. Oude, dicht gegroeide rivierlopen, weilanden en grotendeels met gras begroeide rivierduinen vormden ons excursiegebied. De invloeden van de moderne landbouw deden ons het ergste vrezen, zodat de schaarse landschapsrestanten die voor dit doeleinde niet geschikt waren, direkt onze aandacht trokken. Een populierenbos dat aansloot op een dichtgegroeide plas was ons eerste doel. Op de omgevallen populieren die door bramen en brandnetels werden overwoekerd, verzamelden we *Leptodictyum riparium* en *Eurhynchium hians*. Vervolgens bereikten we een dichtgegroeide oude stroomgeul met wilgen. Onderweg op de kale klei tussen graspollen vonden we de eenjarige kleimosjes *Phascum cuspidatum* en *Physcomitrella patens*. De wilgen in de stroomgeul waren hoofdzakelijk begroeid met *Leskea polycarpa*. De rivier bleek interessanter te zijn. De onder een meidoornhaag gelegen betonbrokken leken aantrekkelijk genoeg om deze, zij het heel

voorzichtig, eens nader te bekijken. De oogst bestond o.a. uit *Bryum capillare*, *Barbula vinealis*, *Orthotrichum diaphanum* en *O. affine*. De kribben werden bekeken onder het toezien van een ooeivaar die beurtelings rondcirkelde of op de uiterwaard rondstapte. Op de kribben vonden we *Cinclidotis riparius*, *Fissidens crassipes* en veel *Grimmia apocarpa* var. *rivularis* en op de zanddijk tussen de kribben *Bryum caespiticium* en *Barbula convoluta*. Intussen was het etenstijd geworden en het zonnige warme weer was er de oorzaak van dat de pauze overging in een rustuurtje. Maar tenslotte zette de karavaan zich in beweging, richting Vorden. Met de pont voeren we over naar Bronkhorst waar we een toeristisch uitstapje maakten. Dit kleinste stadje van Nederland bleek zo mooi te zijn dat we dit belangrijker vonden dan mosjes zoeken. Hoopvol gestemd togen we nu naar de Vordense beek, waar we echter alleen maar heel gewone soorten te zien kregen.

de excursies op 6 september

Deze dag werden verschillende delen van het Grote Veld onderzocht. J. Bekker en H. van Melick begeleiden een groep naar het Kienveen en naar de bossen aan de Velhorstlaan. Een groep geleid door A. Luitingh bracht een bezoek aan het Galgengoor.

Het Kienveen, gelegen aan de Oude Vordenseweg, is het laagst gelegen deel van het Grote Veld en is daardoor vochtiger dan zijn omgeving. In het hier aanwezige wilgenstruweel werden *Ulota crispa* var. *norvegica* en *Ptilidium pulcherrimum* verzameld. Een ander gedeelte bestond uit een begreppeld elzen - berkenbroekbos. De greppelwanden lieten een fraaie mosbegroeiing zien met o.a. *Fossombronia foveolata*, *Jungermannia gracillima*, *Scapania nemorea* en *Thuidium tamariscinum*. In het bos viel vooral het overvloedig voorkomen van *Drepanocladus uncinatus* op. Grote stukken dood hout werden door deze soort aan het oog onttrokken, terwijl ook *Climacium dendroides* op

hout werd aangetroffen.

De langs de Velhorstlaan gelegen bossen zijn voornamelijk eiken-beukenbossen met rabatsloten. Dit terrein, dat grenst aan het beekdal van de Berkel ligt ook vrij laag, maar is minder vochtig dan het Kienveen. De mosvegetatie van de rabatsloten was weinig spectaculair. Veel interessanter was de begroeiing van de vele boomstompen. *Isothecium myosuroides*, *Lepidozia reptans*, *Orthodicranum montanum* en ook *O. flagellare* werden hierop aangetroffen.

Na wat misverstanden over de juiste route vonden zowel de automobilisten als de fietsers de afgesproken ontmoetingsplaats, vanwaar we gezamenlijk richting Galgengoor liepen. Allereerst werd een stukje vochtige heide, d.w.z. een pijpestrooveldje met hier en daar wat dopheide bekeken. Omdat veel mossen nog vochtig waren van de dauw waren ze gemakkelijk herkenbaar. Veel bijzonders viel er echter niet te ontdekken; *Dicranella heteromalla*, *Campylopus introflexus*, *Dicranum scoparium* werden afgewisseld door *Hypnum cupressiforme*, *Pleurozium schreberi* en *Polytrichum formosum*. De enige vondst van formaat was *Kurzia pauciflora* die door P.Hovenkamp onder de *Molinia* vandaan werd gepeuterd. Via een kaal begreppeld stukje denbos waar *Diplophyllum albicans*, *Leucobryum glaucum* en *Isopterygium elegans* te vinden waren, geraakten we op een klein stukje open heide waar we tussen de opslag van Vliegden en Berk *Cephaloziella divaricata* en *Polytrichum piliferum* verzamelden. Een klein stukje verder lopend bereikten we na het overklimmen van een hek het Galgengoor. Een omwalde eendenplas van flink formaat. De vochtige oevers waren bedekt met grote hoeveelheden *Riccardia chamedryfolia* samen met kapselende *Bryum bicolor* en *Dicranella cerviculata*. Bovendien vonden we er Moeraswolfsklauw en Kleine zonnedauw. Uit het water haalden we slierten *Chara* en *Nitella* (of *Nitellopsis* ?). Al met al een fraai einde van de excursie.

Legenda bij de soortenlijst

1. Landgoed Hackfort (populierenbos), hok 33.48.12.
2. idem (eikenbos), hok 33.48.22.
3. Vordense beek, hok 33.48.32.
4. Watermolen, muren en bos bij kasteel Hackfort
hok 33.48.31.
5. Kienveen, hok 34.31.31.
6. Galengoor, hok 33.38.55.
7. Klein Starink, hok 33.38.42/52.
8. Velhorstlaan, hok 33.38.25.
9. Uiterwaarden bij Cortenoever, hok 33.47.

Determinaties werden ontvangen van J.Bekker, A.Bouman, H.During, P.Hovenkamp, A.J.Luitingh, H.van Mellick, D.Melman, F.Muller, H.Runhaar en W.Vergouw. Veldnotities werden verstrekt door J.Bekker, A.Bouman, A.J.Luitingh en B.Wijlens.

De nomenclatuur van de blad- en levermossen is volgens de Beknopte Flora van de Nederlandse Blad- en Levermossen door W.Margadant en H.During.

De onderstreepte soorten zijn microscopisch gecontroleerd. f = met kapsels.

Soortenlijst Eefde 1981.

Amblystegium serpens	<u>2</u> ,3,4f,5f,7,9f
A. s. var. juratzkanum	<u>2</u>
A. varium	<u>5</u>
Anisothecium vaginale	<u>2</u>
A. varium	<u>2</u>
Atrichum undulatum	<u>1</u> ,2,4,5,6,7
Aulacomnium androgynum	<u>1</u> ,2,3,5,7
Barbula convoluta	<u>4</u> , <u>6</u> , <u>9</u>
B. sinuosa	<u>4</u>
B. unguiculata	<u>4</u> , <u>6</u> , <u>9</u>
B. vinealis	<u>9</u>
B. v. ssp. cylindrica	<u>4</u>
Brachythecium rutabulum	<u>1</u> ,2,3,4,5,6,8,9
B. velutinum	<u>2</u>

Bryum argenteum	2,9
B. bicolor	<u>6f,9</u>
B. caespiticium	<u>4,9</u>
B. capillare	<u>4f,5,9</u>
B. c. var. faccidum	<u>9</u>
B. violaceum	<u>9</u>
Calliergon cordifolium	<u>5,7</u>
Calliergonella cuspidata	<u>1,5,7</u>
Campylopus flexuosus	<u>2,4,5,6,7,8</u> (8 met flagellen)
C. fragilis	<u>2,5</u>
C. f. var. pyriformis	<u>2,4,6,7,8</u> , (8 met flagellen)
C. introflexus	<u>6,7</u>
Ceratodon purpureus	<u>2,5,6,7,9</u>
Cinclidotus riparius	<u>9</u>
Climacium dendroides	<u>5</u>
Dicranella cerviculata	<u>6f</u>
D. heteromalla	<u>1,2,3,5,7f,8</u>
Dicranoweisia cirrata	<u>2,3,4f,5,7,8</u>
Dicranum majus	<u>8</u>
D. polysetum	<u>7</u>
D. scoparium	<u>5,6,7,8</u>
Didymodon rigidulus	<u>4</u>
Drepanocladus aduncus	<u>9</u>
D. uncinatus	<u>5f</u>
Eurhynchium hians	<u>9</u>
E. praelongum	<u>1,2,4,5,7,9</u>
E. speciosum	<u>1,4,7</u>
E. striatum	<u>5,7</u>
Fissidens bryoides	<u>4f</u>
F. crassipes	<u>9</u>
F. taxifolius	<u>7</u>
Hunaria hygrometrica	<u>6,9</u>
Grimmia apocarpa	<u>9</u>
G. a. var. bistratosa	<u>4</u>
G. a. var. rivularis	<u>9f</u>
G. pulvinata	<u>9</u>
Homalothecium sericeum	<u>4,9</u>
Hygroamblystegium tenax	<u>4</u>

Hygrohypnum luridum	<u>4</u>
Hypnum cupressiforme	<u>5,6,7,8,9,1,3,4.</u>
H. c. var. ericetorum	<u>2,6,7</u>
H. c. fo. filiforme	<u>1,2,5,7</u>
H. c. var. resupinatum	<u>9</u>
Isopterygium elegans	<u>1,2,3,6,7,8</u>
I. seligeri	<u>7f</u>
Isothecium myosuroides	<u>8</u>
Leptobryum pyriforme	<u>2,2</u>
Leptodictyum riparium	<u>1f,2f,5,7,9f</u>
Leskea polycarpa	<u>9f</u>
Leucobryum glaucum	<u>1,5,6,7</u>
Mnium hornum	<u>1,2,3,4,5,6,7,8</u>
M. stellare	<u>4</u>
Orthodicranum fagellare	<u>8</u>
O. montanum	<u>2,5,7,8</u>
Orthodontium lineare	<u>2,5f,6,7,8f</u>
Orthotrichum affine	<u>5f</u>
O. diaphanum	<u>4f,6f,9f</u>
O. cf. rivulare	<u>4f (jonge kapsels)</u>
Physcomitrella patens	<u>9f</u>
Pagiomnium affine	<u>2,3,4,5,7</u>
P. undulatum	<u>3,4,6,7</u>
Plagiothecium curvifolium	<u>1,2,5,7,8</u>
P. denticulatum	<u>1,2,7</u>
P. laetum	<u>2</u>
P. sylvaticum	<u>1,2,7</u>
P. undulatum	<u>4</u>
Platyhypnidium riparioides	<u>4</u>
Pleurozium schreberi	<u>6,7,8</u>
Pohlia bulbifera	<u>5</u>
P. nutans	<u>2,5</u>
Polytrichum commune	<u>6,7</u>
P. formosum	<u>1,2,4f,5,6,7,8</u>
P. longisetum	<u>2,5f</u>
P. piliferum	<u>6</u>
Pseudoscleropodium purum	<u>3,7,8</u>
Rhizomnium punctatum	<u>4,5</u>

Rhynchostegium confertum	<u>4f</u>	
R. murale	<u>4f,9</u>	
Rhythidiadelphus squarrosus	<u>2,3,4</u>	
Sphagnum fimbriatum	<u>5,8</u>	
Tetraphis pellucida	<u>5,8</u>	
Thuidium tamariscinum	<u>5,7</u>	
Tortula muralis	<u>4f,9f</u>	
T. ruralis var. ruralis		op eternieten dak van Bronkhorst
Trichodon cylindricus	<u>2,7,9</u>	
Ulota crispa var. norvegica	<u>5f</u>	
Zygodon viridissimus var. viridissimus		<u>4</u>
Calypogeia fissa	<u>5,7</u>	
C. muelleriana	<u>5,7,8</u>	
Cephalozia bicuspidata	<u>5</u>	
Cephaloziella divaricata	<u>6,7</u>	
Chiloscyphus polyanthos var. pallescens		<u>4,5,7</u>
Conocephalum conicum	<u>3,4</u>	
Diplophyllum albicans	<u>6</u>	
Fossombronia foveolata	<u>5f</u>	
Gymnocolea inflata	<u>6</u>	
Jungermannia gracillima	<u>5</u>	
Kurzia pauciflora	<u>6</u>	
Lepidozia reptans	<u>5,8</u>	
Lophocolea bidentata	<u>1,2,4,5,7,8</u>	
L. heterophylla	<u>1,2,3,5,7,8</u>	
Marchantia polymorpha	<u>4,6,9</u>	
Pellia epiphylla	<u>4,5,7</u>	
Ptilidium pulcherrimum	<u>5</u>	
Riccardia chamedryfolia	<u>6</u>	
R. pinguis	<u>6</u>	
Scapania nemorea	<u>5</u>	

Aanhangsel; mossen van Beekvliet

Onderstaande soortenlijst is samengesteld naar gegevens van G. Dirkse en B. Wijlens. Beiden hebben het landgoed Beekvliet (hok 32.42.15) in 1980 geïnventariseerd.

Atrichum undulatum, *Brachythecium rutabulum*, *Bryum pseudotriquetrum*, *Calliergon giganteum*, *Calliergonella cuspidata*, *Campylium polygamum*, *C. stellatum*, *Campylopus flexuosus*, *Climacium dendroides*, *Dicranella heteromalla*, *Dicranum bonjeanii*, *D. scoparium*, *Drepanocladus lycopodioides*, *Eurhynchium praelongum*, *E. striatum*, *Fissidens adianthoides*, *Hypnum cupressiforme* var. *ericetorum*, *Isopterygium elegans*, *Leucobryum glaucum*, *Mnium hornum*, *Plagiothecium denticulatum*, *Polytrichum commune*, *P. formosum*, *P. longisetum*, *Pseudoscleropodium purum*, *Rhytidia-delfus squarrosus*, *Sphagnum auriculatum*, *S. a.* var. *inundatum*, *S. fimbriatum*, *S. nemoreum* var. *subintens* *S. papillosum*, *S. squarrosus*.

Calyptogeia fissa, *Chiloscyphus polyanthos* var. *pallenscens*, *Lepidozia reptans*, *Lophocolea bidentata*, *L. heterophylla*, *Pellia epiphylla*.

Literatuur

Zonneveld.J.I.S. - Tussen de bergen en de zee,

Bloemers.J.H.F. et al. - Verleden land

Prop.G. - Historie van de Lochemse berg.

Veel gegevens stammen uit mededelingen van B.

Wijlens en rapporten van hem en anderen van

SBB - Vorden.

